संस्कृतम् (केन्द्रिकम्, कोड-सङ्ख्या - 322)

आदर्श-प्रश्नपत्रम्

कक्षा - द्वादशी (2026-27)

अवधिः - होरात्रयम् **अङ्कयोजना उत्तरसङ्केताश्च** **पूर्णाङ्काः - 80**

अवधातव्यम् -

1. अङ्कयोजनायां प्रदत्तानि उत्तराणि निदर्शात्मकानि सन्ति। प्रदत्तानि उत्तराणि अतिरिच्यापि सन्दर्भानुसारम् अन्यानि उत्तराणि भवितुम् अर्हन्ति।
2. **आन्तरिकविकल्पात्मकेषु प्रश्नेषु यद्यपि स्पष्टतया निर्देशः दत्तः अस्ति यत् केवलं प्रश्नद्वयम् अथवा प्रश्नत्रयम् इत्यादिकम् उत्तरं दातव्यं तथापि यदि छात्रः अतिरिक्त-प्रश्नानाम् उत्तराणि लिखति तर्हि छात्रहिताय निर्णयः कर्तव्यः।** यथा अनुवादकार्ये पञ्चवाक्यानां लेखनम् अभीष्टं परं छात्रः यदि षड् वाक्यानि लिखति तर्हि तत्र केवलं प्रथम-पञ्चवाक्यानां न अपितु यानि वाक्यानि उत्तमानि सन्ति तेषां मूल्याङ्कनं करणीयम्। **(अयं नियमः एकादश्यां कक्षायाम् अपि पालनीयः।)**
3. श्लोके नाट्यांशे वा पृष्टाः प्रश्नाः अवबोधात्मकाः सन्ति। अतः विद्यार्थिनः एतेषु प्रदत्तशब्दानां स्थाने समभाव-पर्यायवाचि-शब्दानां प्रयोगं कर्तुं शक्नुवन्ति। तदर्थम् अङ्काः देयाः। यदि विद्यार्थिनः उत्तरलेखन-समये समुचितानां विभक्तीनां वचनानां च प्रयोगं न कुर्वन्ति तर्हि अंशतः अङ्काः कर्तनीयाः न तु सम्पूर्णाङ्काः।
4. त्रुटिपूर्णवर्तन्यै व्याकरणात्मक-प्रयोगाय च अनुपाततः अङ्काः कर्तनीयाः न तु सम्पूर्णाङ्काः।
5. आंशिक-दृष्ट्या समुचितेभ्यः उत्तरेभ्यः अपि अङ्काः देयाः।
6. रचनात्मक-कार्ये वाक्यरचना प्रमुखा न तु वाक्यसौन्दर्य-तत्त्वम्। अतः आंशिकवाक्यशुद्धये अपि अङ्काः देयाः।

	खण्डः - क **अपठितावबोधनम् - 10 अङ्काः**	
1.	**अधोलिखितं गद्यांशं पठित्वा प्रदत्तप्रश्नानामुत्तराणि संस्कृतेन लिखत -**	**10**
	(अ) एकपदेन उत्तरत - केवलं प्रश्नद्वयम्	**2×1=2**
	(i) वृक्षाः (ii) वैदिककाले (iii) प्राकृतिक-पर्यावरणस्य	
	(आ) पूर्णवाक्येन उत्तरत - केवलं प्रश्नद्वयम्	**2×2=4**
	(i) 'प्लास्टिक्' इति रसायनेन निर्मितवस्तूनि पर्यावरणाय हानिकराणि इति जानन्तः अपि जनाः एतेषां प्रयोगं बाहुल्येन कुर्वन्ति। (ii) यदि पर्यावरणं प्राणिजीवनाय अनुकूलं न भविष्यति तर्हि पृथिव्यां जीवनमेव	

	असम्भवं भविष्यति। (iii) पर्यावरणप्रदूषकं धूमं क्षिपतां वाहनानाम् औद्योगिक-यन्त्रागाराणां सङ्ख्या निरन्तरं वर्धमाना अस्ति।	
	(इ) अनुच्छेदस्य समुचितं शीर्षकं लिखत। पर्यावरणम्, प्रकृतिसुरक्षा। अन्ये अपि शीर्षकाः भवितुम् अर्हन्ति।	1×1=1
	(ई) यथानिर्देशम् उत्तरत -	3×1=3
	(i) (ख) आविष्काराः (ii) (घ) पोषकः (iii) (ग) अनुभवन्ति	
	खण्डः - ख **रचनात्मककार्यम् - 15 अङ्काः**	
2.	भवान् प्रदीपः। स्वस्य कुशलतायाः विषये सूचयितुं मातरं प्रति लिखितं पत्रं मञ्जूषायां प्रदत्तपदैः पूरयित्वा पुनः लिखतु -	10×½=5
	(i) **व्यास-छात्रावासः** शिमलातः, तिथिः ____________ परमपूज्यमातः! सादरं प्रणामाः। अहम् अत्र कुशली तत्रापि कामये। भवत्याः पत्रं प्राप्य मनसि सन्तोषः (ii) **जातः**। मम भ्राता (iii) **इदानीं** स्वस्थः इति हर्षस्य विषयः। सः मम अध्ययनस्य (iv) **स्वास्थ्यस्य** च विषये चिन्तितः आसीत्। अहं पञ्चवादने (v) **उत्थाय** यथानिर्दिष्टं (vi) **व्यायामं** करोमि (vii) **तदनन्तरं** च पठामि। नववादने विद्यालयं (viii) **गच्छामि**। चतुर्वादने (ix) **विद्यालयात्** आगच्छामि। सप्तवादने गृहकार्यं करोमि। पितृमहाभागानां प्रणामाः कथनीयाः। भवत्याः आज्ञापालकः (x) **पुत्रः** प्रदीपः।	
3. अ	अधः प्रदत्तं चित्रम् आधृत्य पञ्चविंशतितः त्रिंशच्छब्दपरिमितैः अनुच्छेदमेकं लिखत -	5
	अत्र छात्रेभ्यः संक्षिप्तवाक्यरचना अपेक्षिता वर्तते। केवलं वाक्यशुद्धिः द्रष्टव्या। **अस्य प्रश्नस्य प्रमुखम् उद्देश्यं वाक्यरचना भावप्रकटनं च अस्ति।** वाक्यं दीर्घम् अस्ति अथवा लघु इति महत्त्वपूर्णं नास्ति। व्याकरणदृष्ट्या शुद्धतानिमित्तं स्वबुदध्या निर्धारणं करणीयम्। मञ्जूषायां	

	प्रदत्ताः शब्दाः सहायतार्थं सन्ति। छात्रः तेषां वाक्येषु प्रयोगं कुर्यादेव इति अनिवार्यं नास्ति। छात्रः स्वमेधया अपि वाक्यानि निर्मातुं शक्नोति। मञ्जूषायां प्रदत्तानां शब्दानां विभक्तिं परिवर्तनं कृत्वा अपि वाक्यनिर्माणं कर्तुं शक्यते।	
	अथवा	
आ	**अधः प्रदत्तं विषयम् आधृत्य पञ्चविंशतितः त्रिंशच्छब्दपरिमितैः अनुच्छेदमेकं लिखत -**	
	अयं विकल्पः सर्वेभ्यः अस्ति। छात्राः मञ्जूषायां प्रदत्तानां शब्दानां विभक्तिं परिवर्तनं कृत्वा अपि वाक्यनिर्माणं कर्तुं शक्नुवन्ति। अतः अङ्काः देयाः। अस्य मूल्याङ्कनाय अन्ये नियमाः चित्रवर्णनस्य अनुगुणं पालनीयाः।	
4. अ	**मञ्जूषाप्रदत्त-पदसहायतया अधोलिखितां कथां पूरयत -**	10×½=5
	कस्मिंश्चिद् विशाले जनप्रदेशे कश्चन धनादि-ऐश्वर्य-विहीनः (i) **दरिद्रः** जनः प्रतिवसति स्म। सः भिक्षाटनेन (ii) **जीवनयापनं** करोति स्म। अथ कदाचित् सः पिष्टेन पूरितम् एकं (iii) **मृत्तिकाघटं** प्राप्नोत्। सः तं घटम् आनीय गृहे एकस्मिन् नागदन्ते स्थापितवान्। सः सदा तस्य घटस्य अधः उपविश्य घटमेव पश्यति स्म। एकदा रात्रौ सः (iv) **चिन्तितवान्** -"यदि प्रदेशे दुर्भिक्षः भवेत् तर्हि एतस्य अधिकं मूल्यं भवेत्। तदा अहम् एतस्य पिष्टपूरितस्य घटस्य (v) **विक्रयणं** कृत्वा तेन धनेन अजानां क्रयणं करिष्यामि। कालान्तरे तेन अजसमूहः भविष्यति। अजसमूहस्य विक्रयणं कृत्वा महिषीः ताः च विक्रीय अश्वान् क्रेष्यामि। अश्वान् अपि विक्रीय यथेष्टं (vi) **धनं** सम्पादयिष्यामि। तेन धनेन बृहतः भवनस्य निर्माणं कारयिष्यामि। तदा मां धनवन्तं ज्ञात्वा कश्चित् श्रेष्ठी आगत्य रूपवतीं (vii) **स्वकन्यां** मह्यं दास्यति। अनन्तरं मम पुत्रः भविष्यति। देवः इति तस्य नामकरणं करिष्यामि। अथ कदाचन अहं प्राङ्गणे (viii) **पुस्तकं** पठिष्यामि। यदा देवः जानुभ्यां चलन् मम (ix) **समीपम्** आगमिष्यति तदा तं बालं नेतुं स्वपत्नीम् आज्ञापयिष्यामि। यदि सा मम वचनं न श्रोष्यति, तर्हि अहं कोपेन (x) **पादप्रहारं** करिष्यामि।" इति चिन्तयन् सः पादप्रहारं कृतवान् एव। तेन प्रहारेण घटः पतितः भग्नः चाभवत्। **अथवा**	
आ	**अधोलिखिते संवादे मञ्जूषायाः सहायतया रिक्तस्थानानि पूरयत -**	
	महेशः - मित्र! भवान् वार्षिकोत्सवाय विद्यालयं न आगच्छत्। अपि गृहे सर्वं कुशलम्? **राममनोहरः** - (i) **आम् मित्र! गेहे सर्वं कुशलमेव।** **महेशः** - तर्हि किमर्थं नागच्छत्? **राममनोहरः** - (ii) **वयं गृहे न आस्म, सर्वेऽपि भ्रमणार्थं उज्जयिनीम् अगच्छाम।** **माधवः** - अहो! उज्जयिनीं सर्वे परिवारजनाः अगच्छन्। बहूत्तमम्। किं किं दृष्टम्? **राममनोहरः** - (iii)**सर्वप्रथमं तु शिप्रानद्यां स्नानं कृतं पश्चात् च वयं महाकालदर्शनम् अकुर्म।** **माधवः** - उज्जयिन्याः विषये बहुधा श्रुतम् अस्ति। किम् अन्वभवत् तत्र भवान्? **राममनोहरः** - आनन्दप्रदं नगरं तत्, सर्वेऽपि तत्र चिन्तारहिताः हरहरमहादेव जयमहाकाल	

	इति वदन्तः सर्वत्र व्रजन्ति। **माधवः** - अहो! अद्भुतं खलु तद् दृश्यम्। किं प्रातःकालस्य भस्मार्त्याः दृश्यम् अवालोकयत्? **राममनोहरः** - (iv) **आम्, अद्भुतं दृश्यं भवति तत्र यदा भस्मारती भवति तदा जनाः मन्दिरपरिसरे उपविश्य आनन्दरताः भवन्ति।** **माधवः** - सत्यं वदति, अहम् अत्र विवरणं श्रुत्वैव आनन्दितः भवामि। **राममनोहरः** - भवान् अपि कदापि गच्छतु यतोहि वस्तुतः दर्शनीयं स्थलं तत्। **माधवः** - (v) **आम् मित्र! परिवारसदस्यैः सह विमर्शं कृत्वा योजनां करिष्यामि। धन्यवादः।** **राममनोहरः** - स्वागतम्, पुनर्मिलामः महादेव!	
	खण्डः - ग **अनुप्रयुक्तव्याकरणम्** 20 **अङ्काः**	
5. अ	अधोलिखितवाक्येषु रेखाङ्कितपदानां सन्धिं सन्धिच्छेदं वा कृत्वा लिखत-	4×1=4
	(क) आचार्याय **प्रियं धनमा**हृत्य प्रजतन्तुं मा व्यव्छेत्सीः। (ख) **तनुवाक् + विभवः** अपि सन् रघूणाम् अन्वयं वक्ष्ये। (ग) एकशरीर - सङ्क्षिप्ता पृथिवी **रक्षितवव्या + इति**। (घ) क एष मामनुत्तरन् **मुमूर्षुस्समायाति**। अथवा	
आ	अधोलिखितवाक्येषु रेखाङ्कितपदानां सन्धिं सन्धिच्छेदं वा कृत्वा लिखत-	4×1=4
	(क) अपेक्षया रूपवतां हि विद्या मानं **लभन्ते + अतितरां** जगत्याम्। (ख) **सन्तुष्टो राजा** मुञ्जः भोजं निजसिंहासने निवेशयेत्। (ग) जाने ते अभिरुचिम् **अध्ययन + अध्यापनयोः** च। (घ) दैवी **सम्पद्विमोक्षाय** निबन्धायासुरी मता।	
6.	अधोलिखित-वाक्येषु रेखाङ्कितपदानां समुचितं समस्तपदं विग्रहवाक्यं वा प्रदत्तविकल्पेभ्यः चित्वा लिखत -	4×1=4
	(i) (ख) प्रज्ञासदृशागमः (ii) (ग) वाष्पेण सहितम् (iii) (क) कर्मविचिकित्सा (iv) (घ) कामक्रोधलोभान्	
7.	अधोलिखित-वाक्येषु रेखाङ्कितपदेषु प्रकृतिप्रत्ययौ संयोज्य विभज्य वा समुचितं रूपं प्रदत्तविकल्पेभ्यः चिनुत -	4×1=4
	(i) (घ) निर्+ईक्ष्+शानच् (ii) (ग) अप्रभुत्वम् (iii) (ख) बलवान्	

	(iv) (क) परि + त्राण् + तव्यत्	
8.	समुचितं विभक्तियुक्तं पदं प्रदत्तविकल्पेभ्यः चित्वा रिक्तस्थानपूर्तिं कृत्वा लिखत -	4×1=4
	(i) ते आत्मसम्भाविताः स्तब्धाः **(घ) नामयज्ञैः** अविधिपूर्वकं यजन्ते। (ii) कुलगुरुतुम्बरुमहाभागैः तु **(ख) गन्धर्वराजाय** अन्यदेव सूचितम्। (iii) **(ग) दीपस्य** समीपम् आगत्य दौवारिकः उवाच। (iv) राजा दिलीपः **(घ) प्रज्ञया** सदृशागमः आसीत्।	
9. अ	वाच्यानुसारं समुचितैः पदैः रिक्तस्थानानि पूरयित्वा अधोलिखितं संवादं लिखत-	4×1=4
	राघवेन्द्रः - भोः मानव! (i) **राधया** अधुना किं क्रियते? **मानवः** – किं त्वम् न जानासि? सा परीक्षायै (ii) **सिद्धताम्** करोति। **राघवेन्द्रः** - तया क्रीडनाय कदा (iii) **आगमिष्यते**? **मानवः** - निश्चयेन अध्ययनं समाप्य एव (iv) **सा** क्रीडनाय आगमिष्यति। अथवा	
आ	वाच्यानुसारं समुचितैः पदैः रिक्तस्थानानि पूरयित्वा अधोलिखितानि वाक्यानि लिखत-	
	(i) तेन विद्यालयः **गम्यते**। (ii) **त्वं** श्रीमद्भगवद्गीतां जानासि? (iii) पिता सर्वान् **पुत्रान्** लालयति। (iv) क्रीडकैः ध्यानेन **क्रीड्यते**।	
	खण्डः - घ भागः - I **पठितांशावबोधनम् - 25 अङ्काः**	
10.	अधोलिखितं गद्यांशं पठित्वा तदाधारितान् प्रश्नान् यथानिर्देशं संस्कृतेन उत्तरत -	5
	I. एकपदेन उत्तरत - (केवलं प्रश्नद्वयम्)	2×½=1
	(क) पुत्रम् (ख) मुञ्जाय (ग) सिन्धुल-संज्ञः	
	II. पूर्णवाक्येन उत्तरत - (केवलं प्रश्नद्वयम्)	2×1=2
	(क) राजा आत्मनः जरां ज्ञात्वा विचारयामास - यद्यहं राज्यलक्ष्मीभारधारणसमर्थं सहोदरमपहाय राज्यं पुत्राय प्रयच्छामि, तदा लोकापवादः। अथ वा बालं मे पुत्रं मुञ्जो राज्यलोभाद्विषादिना मारयिष्यति तदा दत्तमपि राज्यं वृथा। (ख) राज्ञः वार्धक्ये भोज इति पुत्रः समजनि। (ग) पुत्रहानिर्वंशोच्छेदश्च इति विचार्य राज्यं मुञ्जाय अयच्छत्।	
	III. (अ) निर्देशानुसारम् उत्तरत -	2×1=2
	(क) पिता/राजा	

	(ख) मुमोच अथवा	
	(आ) निर्देशानुसारम् उत्तरत - (क) पुत्राय/भोजाय (ख) संवीक्ष्य	
11.	अधोलिखितं पद्यं पठित्वा तदाधारितान् प्रश्नान् यथानिर्देशं संस्कृतेन उत्तरत -	5
	I. एकपदेन उत्तरत - (केवलं प्रश्नद्वयम्)	2×½=1
	(क) सुमहान् (ख) क्रमेलकः (ग) दोषेषु	
	II. पूर्णवाक्येन उत्तरत - (केवलं प्रश्नद्वयम्)	2×1=2
	(क) क्रमेलकः केलिवनं प्रविश्य कण्टकजालं निरीक्षते । (ख) पद्ये सूक्तिरसं कर्णामृत-सदृशं प्रोक्तम्। (ग) कर्णामृतं सुक्तिरसं विमुच्य खलानां यत्नः दोषेषु भवति।	
	III. (अ) निर्देशानुसारम् उत्तरत -	2×1=2
	(क) सुमहान् (ख) दोषेषु अथवा	
	(आ) निर्देशानुसारम् उत्तरत - (क) क्रमेलकः (ख) विमुच्य	
12.	अधोलिखितं नाट्यांशं पठित्वा तदाधारितान् प्रश्नान् यथानिर्देशं संस्कृतेन उत्तरत -	5
	I. एकपदेन उत्तरत - (केवलं प्रश्नद्वयम्)	2×½=1
	(क) वल्कलान् (ख) सीता (ग) रामेण	
	II. पूर्णवाक्येन उत्तरत - (केवलं प्रश्नद्वयम्)	2×1=2
	(क) रामेण वने वस्तव्यम्। (ख) सीता श्वश्रूश्वशुरशुश्रूषानिमित्तं देवतानां प्रणामं करोति। (ग) भवान् (लक्ष्मणः) मोहम् उपगतः।	
	III. (अ) निर्देशानुसारम् उत्तरत -	2×1=2
	(क) सीतायै	

	(ख) अहम् (रामः) अथवा	
	(आ) निर्देशानुसारम् उत्तरत - (क) देवतानाम् (ख) सीतायाः	
13. अ	अधोलिखितस्य पद्यस्य भावार्थं मञ्जूषाप्रदत्तपदैः पूरयित्वा पुनः लिखत -	3×1=3
	भावार्थः - येन प्रकारेण (i) **क्षीरसागरात्** चन्द्रमा उत्पन्नः अभवत् तथा एव तस्य (ii) **वैवस्वतमनोः** वंशे तस्य अपेक्षया अपि (iii) **कान्तिमान्** निर्मलतरः राजसु चन्द्रः इव तेजस्वी राजा दिलीपः अभवत् (जन्म लब्धवान्)। अथवा	
आ	प्रदत्त-भावार्थत्रयात् शुद्धं भावार्थं चित्वा लिखत-	
	(i) सूक्तिरसं विमुच्य दोषेषु यत्नः सुमहान् खलानाम्। (ख) दुष्टानां प्रयासः सुवचनं त्यक्त्वा दोषेषु/व्यसनेषु भवति। **(ii) युधिष्ठिरस्य एषा एव चिन्तनसरणिः।** (क) ज्येष्ठपाण्डुपुत्रस्य ईदृशी एव विचारधारा। **(iii) यान्यनवद्यानि कर्माणि तानि सेवितव्यानि।** (ग) यानि दोषरहितानि अनिन्द्यानि च कार्याणि सन्ति तानि करणीयानि।	
14.	अधोलिखित- श्लोकस्य प्रदत्ते अन्वये रिक्तस्थानपूर्तिं कुरुत -	3×1=3
	अन्वयः - तावत् एव (i) **पार्थिवस्य** वनगमन-निवृत्तिः, मम पितृपरवत्ता सः एव (ii) **बालभावः**, नवनृपति-विमर्शे प्रजानां शङ्का न अस्ति, अथ च मे भ्रातरः (iii) **परिभोगैः** वञ्चिताः न (भविष्यन्ति)।	
15. अ	'क' स्तम्भस्य वाक्यांशस्य 'ख' स्तम्भस्य वाक्यांशेन सह मेलनं कुरुत -	4×1=4
	'क' स्तम्भः — **'ख' स्तम्भः** (1) प्रजानामेव भूत्यर्थम् — (ख) स ताभ्यो बलिमग्रहीत्। (2) वेदम् अनूच्याचार्यः — (क) अन्तेवासिनमनुशास्ति। (3) अजीर्णे भेषजं वारि — (घ) जीर्णे वारि बलप्रदम्। (4) आचार्येतिपादं प्राप्य — (ग) शिष्येभ्यः जीवनकलां शिक्षयिष्यामि। अथवा	
आ	अधोलिखितेषु वाक्येषु रेखाङ्कितपदानां प्रसङ्गानुसारं शुद्धम् उत्तरं चित्वा लिखत -	
	(क) **ऐश्वर्याय** न प्रमदिव्यम्। (ख) फले कस्मिन् **कामना** तस्या येनाकार्यं करिष्यति। (ग) राजा ब्राह्मणं सम्प्रेष्य **रात्रौ** शयनमासाद्य व्यचिन्तयत्।	

	(घ) केलिवनं प्रविश्य **उष्ट्रः** कण्टकजालं निरीक्षते।	
	खण्डः - घ भागः - ii **सामान्यसंस्कृतसाहित्यपरिचयः 10 अङ्काः**	
16.	अधोलिखित-प्रश्नानाम् उत्तराणि लिखत- (केवलं प्रश्नत्रयम्)	3×1=3
	(i) 'शिक्षावल्याः' **अनुशासनम्** इति पाठः सङ्कलितः। (ii) 'प्रजानुरञ्जको नृपः' इति पाठः **रघुवंश**महाकाव्यात् सङ्कलितः? (iii) 'शिवराजविजयः' इत्यस्य उपन्यासस्य लेखकः **पं. अम्बिकादत्तव्यासः**। (iv) 'कार्याकार्यव्यवस्थितिः' इत्यस्य पाठस्य सन्दर्भग्रन्थः **श्रीमद्भगवद्गीता**।	
17.	मञ्जूषायाः समुचितं पदं चित्वा रिक्तस्थानानि पूरयत - (केवलं प्रश्नत्रयम्)	3×1=3
	(i) कालिदासेन रचितं खण्डकाव्यम् **मेघदूतम्** अस्ति। (ii) **नलचम्पू** दमयन्तीकथा अपि कथ्यते। (iii) **महाकाव्यस्य** सन्दर्भे 'गद्यं कवीनां निकषं वदन्ति' इति उक्तिः प्रसिद्धा। (iv) दैवीयोदात्तगुणोपेतः उच्चकुलीयः क्षत्रियः **गद्यरचनायाः** नायकः भवति।	
18.	समुचितं मेलयित्वा लिखत -	4×1=4
	भाग क — **भाग ख** (i) मृच्छकटिकम् — (ख) शूद्रकः (ii) राजनैतिकनाटकम् — (क) मुद्राराक्षसम् (iii) महाभारताधारितम् — (घ) वेणीसंहारः (iv) मालविाग्निमित्रम् — (ग) कालिदासः	

--------00000-------